

การประเมินพื้นที่เสี่ยงโรคพิษสุนัขบ้าบริเวณชายแดนไทย-เมียนมาร์ จังหวัดตาก ปี พ.ศ. 2558

Evaluation of risk areas for rabies along Thai-Myanmar border, Tak Province, 2015

ชานาญ ปินนา* วท.ม. (วิทยาการระบาด)

Chamnan Pinna* M.Sc. (Epidemiology)

สุชาติ มุลสวัสดิ์** สพ.บ.

Suchart Moolswat** D.V.M.

สมศรี คำภีระ* พร.ด. (ยุทธศาสตร์การบริหารและพัฒนา)

Somsri Khamphira* Ph.D.

ศรัณยา บุรารักษ์* วท.บ. (การพยาบาล)

Sarunya Burarak* B.Sc. (Nurse)

คณิศร มณฑิรทอง*** ส.ม.

Kanitsorn Monthianthong*** M.P.H.

*สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดตาก

*Tak Provincial Public Health Office

**สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดตาก

**Tak Provincial Livestock Office

***เทศบาลตำบลท่าสายลวด

***Thasailuat Sub-district Municipality

บทคัดย่อ

การเสริมสร้างความเข้มแข็งงานด้านการเฝ้าระวังป้องกันและควบคุมโรคติดต่อ โดยเฉพาะบริเวณชายแดนติดประเทศเพื่อนบ้าน นับว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีระบบเฝ้าระวังโรคอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่องของเครือข่าย โดยจังหวัดตากได้นำหลักการทำงานภายใต้กลยุทธ์การดำเนินงานของเครือข่ายสุขภาพหนึ่งเดียว มาใช้ในการขับเคลื่อนเพื่อพัฒนาศักยภาพการเฝ้าระวังโรคพิษสุนัขบ้าบริเวณชายแดน โดยยึดตามข้อตกลงระหว่างประเทศคือ การกำจัดโรคพิษสุนัขบ้าให้หมดไปภายในปี พ.ศ. 2563 การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อประเมินพื้นที่เสี่ยงโรคพิษสุนัขบ้าบริเวณชายแดนไทย-เมียนมาร์ จังหวัดตาก วิธีการศึกษาได้รวบรวมข้อมูลผลการดำเนินงานของเครือข่ายเฝ้าระวังโรคพิษสุนัขบ้า ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพ ได้แก่ รายงานการสำรวจข้อมูลประชากรสัตว์เลี้ยง รายงานการฉีดวัคซีนแก่สัตว์เลี้ยง ข้อมูลจากการนิเทศงานและข้อสรุปจากที่ประชุม โดยใช้สถิติเชิงพรรณนาในการวิเคราะห์ข้อมูล ผลการศึกษาพบว่า สถานการณ์โรคพิษสุนัขบ้าในคนของจังหวัดตากยังมีผู้ป่วยตายเกือบทุกปี ส่วนใหญ่เป็นคนต่างชาติ โดยติดเชื้อมาจากฝั่งประเทศเมียนมาร์ แสดงให้เห็นว่าบริเวณชายแดนไทย-เมียนมาร์ มีความเสี่ยงต่อการแพร่ระบาดของโรคพิษสุนัขบ้าทั้งในคนและในสัตว์ ผลงานความครอบคลุมการให้วัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าแก่สัตว์เลี้ยงในภาพรวมทั้งจังหวัดร้อยละ 69.6 ซึ่งต่ำกว่าเกณฑ์ร้อยละ 80.0 ผลประเมินตามเกณฑ์การสร้างพื้นที่ปลอดโรคพิษสุนัขบ้าเป็นรายตำบลพบว่า ทุกตำบลไม่มีผู้เสียชีวิตด้วยโรคพิษสุนัขบ้าต่อเนื่องกันมากกว่า 2 ปี รวมทั้งตัวอย่างหัวสัตว์ที่ส่งตรวจไม่พบเชื้อมากกว่า 2 ปีติดต่อกัน ผลการดำเนินงานขึ้นทะเบียนสัตว์เลี้ยงและการฉีดวัคซีนให้สัตว์เลี้ยงในปี พ.ศ. 2558 พบว่า มีปัญหาอุปสรรคจากการบริหารจัดการ ซึ่งไม่สามารถจัดหาวัคซีนเพื่อใช้ในการดำเนินงานได้ เพื่อลดความเสี่ยงจากโรคพิษสุนัขบ้า และเร่งรัดการสร้างพื้นที่ปลอดโรค หน่วยงานเครือข่ายควรณรงค์ให้ประชาชนมีความร่วมมือโดยนำสัตว์เลี้ยงไปฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าอย่างต่อเนื่องทุกปี และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรออกเทศบัญญัติหรือข้อบังคับ เพื่อควบคุมการเลี้ยงหรือปล่อยสัตว์ โดยเฉพาะสุนัขที่ไม่มีเจ้าของ

Abstract

Strengthening the disease surveillance and response systems along international border was needed, and it should continuously be cooperated with all stakeholders. A network of rabies surveillance in Tak had adopted One Health approach strengthening capabilities of rabies surveillance system along Thai-Myanmar border. The goal of rabies elimination by 2020 was also motivated the capacity of rabies surveillance. The objective of this study aimed to evaluate risk areas for rabies along Thai-Myanmar border. Data were collected from rabies surveillance network both quantitative data such as survey of animal populations and vaccine coverage in animals. Reports from inspection and meeting minutes were analyzed as qualitative data. The data were described by descriptive statistics. The results found that there were human rabies deaths in Tak almost every year. Most of them were exposed to rabies from Myanmar side. There was an assumption that Myanmar had an occurrence of rabid animals and could be a potential risk of rabies for human and animals along border areas. Therefore, coverage of rabies vaccine in animal populations should be reaching to at a high level around those areas probably more than 80.0%. However, there was overall rabies vaccination coverage at 69.6% in Tak. For evaluating rabies free area in each sub-district, it found that no rabies death case and samples of animals were positive result for rabies with two consecutive years. Most of municipal governments in Tak could not conduct the rabies vaccination campaign due to the procurement process. In order to reduce the risk of rabies and accelerate rabies free area, all stakeholders should conduct campaigns to increase vaccination coverage in animals every year. In addition, municipal government should regulate the special laws to control the stray dogs.

คำสำคัญ

ประเมินพื้นที่เสี่ยง, เครือข่ายเฝ้าระวังโรคพิษสุนัขบ้า, ชายแดนไทย-เมียนมาร์, สุขภาพหนึ่งเดียว

Key words

evaluation of risk area, rabies surveillance network, Thai-Myanmar border, One Health

บทนำ

จังหวัดตากเป็นจังหวัดชายแดน ทิศตะวันตกติดประเทศเมียนมาร์ ระยะทางติดต่อยาว 560 กิโลเมตร บริเวณพื้นที่ชายแดนจะมีคนต่างชาติเข้ามารับจ้างขายแรงงานในฝั่งประเทศไทย ทั้งแบบเข้าไปเย็นกลับ ส่วนหนึ่งมาตั้งที่พักชั่วคราวอยู่กระจัดกระจายในพื้นที่อำเภอชายแดน (อำเภอแม่สอด พบพระ แม่ระมาด ทาสองยางและอุ้มผาง) ประกอบกับในเดือนธันวาคม ปี พ.ศ. 2558 จะมีการเปิดประตูประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน บริเวณอำเภอชายแดนของจังหวัดตาก ซึ่งรัฐบาลไทยได้ให้ความสำคัญที่จะเปิดเป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ จะมีการเพิ่มการเข้าออกของผู้คนบริเวณชายแดน เกิดแหล่งชุมชนใหม่รายรอบ

พื้นที่ จะมีทั้งคน สัตว์ สิ่งของ การค้าขายเพิ่มมากขึ้น ในบริเวณนี้ ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มความเสี่ยงของการเกิดโรคระบาดต่าง ๆ ในพื้นที่ได้ง่าย โดยเฉพาะโรคพิษสุนัขบ้าก็อาจจะเป็นปัญหาตามมาได้ในอนาคต

ข้อมูลสถานการณ์โรคพิษสุนัขบ้าในคนของจังหวัดตาก ระหว่างปี พ.ศ. 2550-2557⁽¹⁾ โดยในปี พ.ศ. 2550 พบผู้ป่วยต่างชาติชาวเมียนมาร์ จำนวน 3 ราย ปี พ.ศ. 2552 พบผู้ป่วยต่างชาติ 1 ราย ปี พ.ศ. 2553 พบผู้ป่วยคนไทย 1 ราย และคนต่างชาติ 3 ราย ปี พ.ศ. 2555 พบผู้ป่วยต่างชาติ 2 ราย ปี พ.ศ. 2556 พบผู้ป่วยต่างชาติ 3 ราย และในปี พ.ศ. 2558 พบผู้ป่วยต่างชาติ 1 ราย จากผลการสอบสวนโรคพบว่า ผู้ป่วย

ต่างชาติทั้งหมดถูกสุนัขกัดในฝั่งประเทศเมียนมาร์ และสัตว์ที่นำโรคส่วนใหญ่ไม่ได้รับวัคซีน สำหรับสถานการณ์โรคพิษสุนัขบ้าในสัตว์ของจังหวัดตาก โดยหน่วยงานปศุสัตว์ได้ดำเนินการเก็บตัวอย่างหัวสัตว์ส่งตรวจ (สัตว์พื้นแทะและสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม) ในปี พ.ศ. 2556-2558⁽²⁾ รวมทั้งหมด 24, 50, 78 ตัวอย่างตามลำดับ ผลการตรวจหาแอนติเจนต่อเชื้อไวรัสพิษสุนัขบ้า โดยวิธี fluo-rescent antibody test: FAT ให้ผลลบทุกตัวอย่าง ซึ่งสอดคล้องกับผลการดำเนินการที่ผ่านมาในการป้องกันและควบคุมโรคพิษสุนัขบ้าของจังหวัดที่สามารถดำเนินการฉีดวัคซีนป้องกันโรคในสัตว์เลี้ยงให้มีความครอบคลุมมากกว่าร้อยละ 70.0 ทุกปี อย่างไรก็ตาม จากที่พบผู้ป่วยโรคพิษสุนัขบ้าในบริเวณชายแดนไทย-เมียนมาร์อย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นว่ายังมีความเสี่ยงต่อการเกิดโรค ประกอบกับการที่ไม่มีข้อมูลการฉีดวัคซีนในสัตว์ฝั่งประเทศเมียนมาร์ ทำให้หน่วยงานราชการไม่สามารถทราบสถานการณ์การเกิดโรคในพื้นที่บริเวณชายแดน จึงเป็นอุปสรรคต่อการวางแผนป้องกันควบคุมโรคพิษสุนัขบ้า ดังนั้นเพื่อเป็นการเฝ้าระวังป้องกันและควบคุมโรคพิษสุนัขบ้าได้อย่างมีประสิทธิภาพในบริเวณชายแดนของจังหวัด จึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาประเมินพื้นที่เสี่ยงโรคพิษสุนัขบ้าเป็นรายตำบล เพื่อนำผลการประเมินความเสี่ยงที่ได้ เป็นแนวทางกำหนดเป้าหมายการดำเนินงาน เพื่อให้บริเวณชายแดนจังหวัดตากเป็นแนวกันโรคพิษสุนัขบ้า (rabies buffer zone) โดยใช้กลยุทธ์ของเครือข่ายสุขภาพหนึ่งเดียว (One Health approach) ในการดำเนินงานต่อไป ดังนั้นการศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินพื้นที่เสี่ยงโรคพิษสุนัขบ้าบริเวณชายแดนไทย-เมียนมาร์ จังหวัดตาก ภายใต้กลยุทธ์การดำเนินงานของเครือข่ายสุขภาพหนึ่งเดียว

วัตถุประสงค์และวิธีการศึกษา

รูปแบบการศึกษา

เป็นการศึกษาข้อมูลย้อนหลัง (retrospective study) ทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้คือ ตำบลทั้งหมดใน 9 อำเภอ ของจังหวัดตาก จำนวน 63 ตำบล กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้คือ ตำบลที่อยู่ใน 5 อำเภอชายแดน จังหวัดตาก จำนวน 33 ตำบล ดังนี้

- อำเภอแม่สอด จำนวน 10 ตำบล
- อำเภอพบพระ จำนวน 5 ตำบล
- อำเภอท่าสองยาง จำนวน 6 ตำบล
- อำเภออุ้มผาง จำนวน 6 ตำบล
- อำเภอแม่ระมาด จำนวน 6 ตำบล

ข้อมูลเชิงปริมาณ

มีการเก็บรวบรวมข้อมูลผลการดำเนินงานของเครือข่ายสุขภาพหนึ่งเดียว ในการเฝ้าระวังโรคพิษสุนัขบ้า จังหวัดตาก ระหว่างปี พ.ศ. 2556-2558 ได้แก่

1. ลักษณะพื้นที่เสี่ยง อธิบายด้วยข้อมูลทางภูมิศาสตร์และประชากร
2. รายงานการสำรวจข้อมูลประชากรสุนัข/แมว และรายงานการฉีดวัคซีนในสัตว์เลี้ยง ได้จากเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)
3. รายงานการส่งตัวอย่างซากสัตว์ของสำนักงานปศุสัตว์จังหวัด/อำเภอ และสำนักบริหารพื้นที่เขตอนุรักษ์ ส่งตรวจไปยังศูนย์วิจัยและพัฒนาการสัตวแพทย์ภาคเหนือตอนล่าง อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก
4. รายงานผู้สัมผัสโรคพิษสุนัขบ้า ร.36⁽³⁾ ได้จากโรงพยาบาล
5. รายงานผลประเมินการสร้างพื้นที่ปลอดโรคพิษสุนัขบ้า (rabies free area)⁽⁴⁾ ได้จากสำนักงานปศุสัตว์จังหวัด และสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด

ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ได้จากผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ “โครงการพัฒนาเครือข่ายการเฝ้าระวังโรคพิษสุนัขบ้าบริเวณชายแดนไทย-เมียนมาร์ จังหวัดตาก ปี พ.ศ. 2558” จำนวน 80 คน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์จังหวัด/ปศุสัตว์อำเภอ เจ้าหน้าที่กองสาธารณสุขของเทศบาล/องค์การบริหารส่วนตำบลเจ้าหน้าที่สำนักงานสาธารณสุข

จังหวัด/สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ เจ้าหน้าที่โรงพยาบาล และเจ้าหน้าที่สำนักบริหารพื้นที่เขตอนุรักษ์ที่ 14

วิธีการดำเนินงาน

ข้อมูลเชิงปริมาณ ประกอบด้วย รายงานการฉีดวัคซีนในสัตว์เลี้ยง โดยได้กำหนดตามพื้นที่เสี่ยง และเป้าหมายการให้ความครอบคลุมวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าในสัตว์เลี้ยง ดังนี้

- พื้นที่เสี่ยงสูง หมายถึง ตำบลที่มีพื้นที่ติดชายแดน โดยมีเกณฑ์การประเมินฉีดวัคซีนครอบคลุมมากกว่าร้อยละ 90.0 ขึ้นไป มีทั้งหมด 23 ตำบล ประกอบด้วย อำเภอแม่สอด 6 ตำบล (แม่ตาว แม่กุ แม่ปะ แม่กาษา ทำสายลวด มหาวัน) อำเภอพบพระ 5 ตำบล (พบพระ รวมไทยพัฒนา วาเล่ย์ ช่องแคบ ศิริราษฎร์) อำเภอท่าสองยาง 5 ตำบล (แม่ต๋าน แม่หละ แม่อุสุ แม่สอง ท่าสองยาง) อำเภออุ้มผาง 4 ตำบล (แม่กลอง แม่จัน หนองหลวง โมโกร) และอำเภอแม่ระมาด 3 ตำบล (แม่จะเรอ แม่ระมาด ขะเนจื้อ)

- พื้นที่เสี่ยงปานกลาง หมายถึง ตำบลที่ติดจากพื้นที่เสี่ยงสูง โดยมีเกณฑ์การประเมินฉีดวัคซีนครอบคลุมมากกว่าร้อยละ 85.0-90.0 มีทั้งหมด 10 ตำบล ประกอบด้วย อำเภอแม่สอด 4 ตำบล (แม่สอด พระธาตุผาแดง แม่ละเมา พะวอ) อำเภอท่าสองยาง 1 ตำบล (แม่ะหลวง) อำเภออุ้มผาง 2 ตำบล (อุ้มผาง แม่ละมุ้ง) และอำเภอแม่ระมาด 3 ตำบล (สามหมื่น พระธาตุ แม่ตื่น)

- พื้นที่เสี่ยงต่ำ หมายถึง ตำบลที่อยู่ถัดจากพื้นที่เสี่ยงปานกลาง โดยมีเกณฑ์การประเมินฉีดวัคซีนครอบคลุมมากกว่าร้อยละ 80.0-85.0 ไม่มีตำบลใดใน 5 อำเภอชายแดน เข้าเกณฑ์ประเมิน ข้อนี้ ส่วนใหญ่เป็นตำบลในอำเภอที่ไม่ติดชายแดน ได้แก่ อำเภอเมืองตาก บ้านตาก สามเงา และวังเจ้า

โดยนำข้อมูลตัวแปรในรายงานพื้นที่เสี่ยง รายงานการส่งตัวอย่างซากสัตว์ รายงานผู้สัมผัสโรคพิษสุนัขบ้า ร.36⁽³⁾ และรายงานผลประเมินการสร้างพื้นที่ปลอดโรคพิษสุนัขบ้า⁽⁴⁾ ลงในโปรแกรมบันทึกข้อมูล Microsoft® office Excel ทำการตรวจสอบข้อมูลเพื่อ

เตรียมการวิเคราะห์ต่อไป

ข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้จากการอภิปรายและบันทึกข้อคิดเห็นจากผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ “โครงการพัฒนาเครือข่ายการเฝ้าระวังโรคพิษสุนัขบ้าบริเวณชายแดนไทย-เมียนมาร์ จังหวัดตาก ปี พ.ศ. 2558” และจดบันทึกลงในโปรแกรม Microsoft® office Word

วิธีการวิเคราะห์ ข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติเชิงพรรณนาในการวิเคราะห์ (descriptive statistic analysis) ได้แก่ จำนวนและร้อยละ

ผลการศึกษา

ได้นำเสนอผลการศึกษาออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ลักษณะพื้นที่เสี่ยงต่อการแพร่ระบาดของโรคพิษสุนัขบ้า ผลการประเมินการสร้างพื้นที่ปลอดโรคพิษสุนัขบ้า และสรุปข้อคิดเห็นที่ได้จากการประชุมเชิงปฏิบัติการ “โครงการพัฒนาเครือข่ายการเฝ้าระวังโรคพิษสุนัขบ้าบริเวณชายแดนไทย-เมียนมาร์ จังหวัดตาก ปี พ.ศ. 2558” รายละเอียดดังนี้

1. ลักษณะพื้นที่เสี่ยงต่อการแพร่ระบาดของโรคพิษสุนัขบ้า บริเวณชายแดนจังหวัดตาก

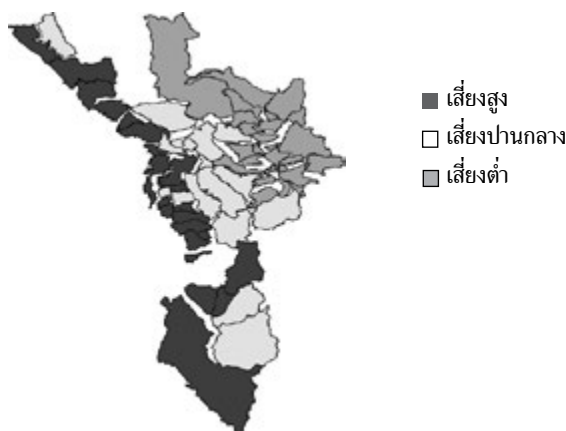
โดยลักษณะทางภูมิศาสตร์ จังหวัดตากมีพื้นที่ 5 อำเภอชายแดน ติดประเทศเมียนมาร์ ได้แก่ อำเภอแม่สอด พบพระ แม่ระมาด ท่าสองยางและอุ้มผาง ภูมิประเทศเป็นป่าเขา และมีแม่น้ำเมยกันเป็นระยะทางยาวประมาณ 560 กิโลเมตร โดยมีคนต่างชาติที่เข้ามาอาศัยอยู่ปะปนกับคนไทยในพื้นที่ประมาณ 300,000 คน อัตราส่วนคนไทยและคนต่างชาติที่เท่ากัน 1 ต่อ 1 นอกจากนี้ ยังมีผู้อพยพหนีภัยสงครามที่อาศัยอยู่ในศูนย์พักพิงชั่วคราวอีก 3 แห่ง ซึ่งมีจำนวนประชากรประมาณ 70,000 คน

บริเวณชายแดนระหว่างประเทศ ประชาชนสามารถเดินทางเข้าออกได้ง่าย ส่วนใหญ่แล้วชาวต่างชาติจะเข้ามาจับจ้างขายแรงงานในฝั่งประเทศไทย ช่องทางผ่านข้ามแดนที่ถูกต้องตามกฎหมายมีช่องทางเดียวคือที่ด่านสะพานมิตรภาพไทย-เมียนมาร์ ส่วนช่องทางข้ามแดนอื่นๆ มีทั้งจุดผ่อนปรน และช่องทางธรรมชาติที่สามารถเดินทางเข้าออกได้ตลอดทั้งปี คนต่างชาติบางส่วน

เข้ามาขายแรงงานและรับจ้างทั่วไป แบบเข้าไปเย็นกลับ บางส่วนมาตั้งที่พักชั่วคราวอยู่กระจัดกระจายในพื้นที่อำเภอชายแดน และอีกจำนวนหนึ่งเคลื่อนย้ายไปสู่ตอนกลางของประเทศ ก่อปรกึษ์ในปลายปี พ.ศ. 2558 จะมีการเปิดประตูประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และบริเวณชายแดนของจังหวัดตาก ซึ่งรัฐบาลไทยได้ให้ความสำคัญที่จะเปิดเป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ จะมีการเพิ่มการเข้าออกของผู้คนบริเวณชายแดน เกิดแหล่งชุมชนใหม่ รายรอบพื้นที่ จะมีทั้งคน สัตว์ สิ่งของ การค้าขายเพิ่มมากขึ้นในบริเวณนี้ ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มโอกาสของการเกิดโรคระบาดต่างๆ ในพื้นที่ได้ โดยเฉพาะโรคพิษสุนัข

บ้าก็อาจจะเป็นปัญหาตามมาได้ในอนาคต

จากภาพที่ 1 มีจำนวนตำบลที่เป็นพื้นที่เสี่ยงสูง จำนวน 23 ตำบล อำเภอแม่สอดมีพื้นที่เสี่ยงสูงมากที่สุด จำนวน 6 ตำบล รองลงมา ได้แก่ อำเภอพบพระ ทำสองยาง อุ่มผางและแม่ระมาด จำนวน 5, 5, 4, และ 3 ตำบล ตามลำดับ ส่วนพื้นที่เสี่ยงปานกลาง จำนวน 10 ตำบล อำเภอแม่สอดมีพื้นที่ปานกลางมากที่สุด จำนวน 4 ตำบล รองลงมา ได้แก่ อำเภอแม่ระมาด อุ่มผางและทำสองยาง จำนวน 3, 2, และ 1 ตำบล ตามลำดับ สำหรับพื้นที่เสี่ยงต่ำ ไม่มีตำบลใดใน 5 อำเภอชายแดน เข้าเกณฑ์ประเมินข้อนี้

ภาพที่ 1 พื้นที่เสี่ยงโรคพิษสุนัขบ้าแยกรายตำบล จังหวัดตาก

สำหรับข้อมูลผลการดำเนินงานการฉีดวัคซีนในพื้นที่เสี่ยงทั้ง 3 ระดับ แยกรายตำบล ดังแสดงในตารางที่ 1 ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละของตำบล แยกตามพื้นที่เสี่ยง แยกรายอำเภอ ผ่านเกณฑ์ความครอบคลุมวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้า ในบริเวณชายแดนจังหวัดตาก ปี พ.ศ. 2557

อำเภอ	พื้นที่เสี่ยงสูง			พื้นที่เสี่ยงปานกลาง			รวม		
	จำนวน ตำบล	ผ่าน เกณฑ์	ร้อยละ	จำนวน ตำบล	ผ่าน เกณฑ์	ร้อยละ	จำนวน ตำบล	ผ่าน เกณฑ์	ร้อยละ
แม่สอด	6	4	66.7	4	2	50.0	10	6	60.0
พบพระ	5	5	100	–	–	–	5	5	100
ทำสองยาง	5	3	60.0	1	0	0	6	3	50.0
อุ่มผาง	4	0	0	2	0	0	6	0	0
แม่ระมาด	3	0	0	3	0	0	6	0	0
รวม	23	12	52.2	10	2	20.0	33	14	42.4

จากตารางที่ 1 ผลการดำเนินงานให้วัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าในสัตว์เลี้ยง แยกตามตำบลพื้นที่เสี่ยงสูงและพื้นที่เสี่ยงปานกลางเป็นรายอำเภอ ในภาพรวมพบว่า อำเภอพบพระมีความครอบคลุมวัคซีนมากที่สุด ร้อยละ 100 รองลงมาคือ อำเภอแม่สอดและท่าสองยาง ร้อยละ 60.0, 50.0 ตามลำดับ ส่วนอำเภออุ้มผางและแม่ระมาดพบว่า ทุกตำบลไม่ผ่านเกณฑ์ประเมินความครอบคลุมของวัคซีนตามเป้าหมายที่กำหนด

จากรายงานผลการประเมินตามเกณฑ์การสร้างพื้นที่ปลอดโรคพิษสุนัขบ้าพบว่า ทุกตำบลในพื้นที่อำเภอชายแดน ไม่มีผู้เสียชีวิตด้วยโรคพิษสุนัขบ้าต่อเนื่องกันมากกว่า 2 ปี รวมทั้งตัวอย่างหัวสัตว์ที่ส่งตรวจไม่พบเชื้อมากกว่า 2 ปีติดต่อกัน สำหรับผลการดำเนินงานฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าในสัตว์เลี้ยงในภาพรวมทั้งพื้นที่เสี่ยงสูงและพื้นที่เสี่ยงปานกลางมีความครอบคลุมของการฉีดวัคซีนในสัตว์เลี้ยง ร้อยละ 69.6 ตามตารางที่

2. ผลการประเมินการสร้างพื้นที่ปลอดโรคพิษสุนัขบ้า (rabies free area) บริเวณชายแดนจังหวัดตาก

ตารางที่ 2 จำนวนและร้อยละของสัตว์เลี้ยงที่ขึ้นทะเบียน และได้รับการฉีดวัคซีนแยกรายตำบล ปี พ.ศ. 2557

อำเภอ	พื้นที่เสี่ยงสูง				พื้นที่เสี่ยงปานกลาง			
	ตำบล	ขึ้นทะเบียน	ฉีด	ร้อยละ	ตำบล	ขึ้นทะเบียน	ฉีด	ร้อยละ
แม่สอด	แม่ตาว	1,408	1,350	95.9	แม่สอด	2,308	1,753	76.0
	แม่กุ	892	892	100	พระธาตุผาแดง	1,012	967	95.6
	แม่ปะ	1,146	1,028	89.7	แม่ละเมา	300	232	77.3
	แม่กาษา	2,600	2,247	86.4	พะวอ	632	588	93.0
	ท่าสายลวด	1,621	1,577	97.3				
	มหาวิทยาลัย	418	406	97.1				
พบพระ	พบพระ	1,737	1,737	100				
	รวมไทยพัฒนา	979	979	100				
	วาเล่ย์	1,774	1,774	100				
	ช่องแคบ	1,233	1,233	100				
	คีรีราษฎร์	418	418	100				
ท่าสองยาง	แม่ต๋าน	1,641	1,175	71.6	แม่ระหลาง	1,346	954	70.9
	แม่หละ	970	917	94.5				
	แม่อุสุ	738	700	94.9				
	แม่สอง	1,110	971	87.5				
	ท่าสองยาง	1,640	1,500	91.5				
อุ้มผาง	แม่กลอง	648	324	50.0	อุ้มผาง	1,200	600	50.0
	แม่จัน	2,246	1,000	44.5	แม่ละมุ้ง	944	700	74.2
	หนองหลวง	N/A	N/A	N/A				
	โมโกร	1400	700	50.0				
แม่ระมาด	แม่จะเร	4,878	2,175	44.6	สามหมื่น	1,794	680	37.9
	แม่ระมาด	1,562	675	43.2	พระธาตุ	1,568	516	32.9
	เขเนจื้อ	2,850	1,154	40.5	แม่ตื่น	2,466	1,120	45.4
รวม	23 ตำบล	33,909	24,932	73.5	10 ตำบล	13,570	8,110	59.8

3. สรุปข้อคิดเห็นที่ได้จากประชุมเชิงปฏิบัติการ “โครงการพัฒนาเครือข่ายการเฝ้าระวังโรคพิษสุนัขบ้าบริเวณชายแดนไทย-เมียนมาร์ จังหวัดตาก ปี พ.ศ. 2558”

จุดแข็งของการดำเนินงานโรคพิษสุนัขบ้าบริเวณชายแดนจังหวัดตากพบว่า เครือข่ายเฝ้าระวังโรคพิษสุนัขบ้า ได้แก่ หน่วยงานด้านสาธารณสุข ปศุสัตว์ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกแห่งมีความร่วมมือและทำงานร่วมกันเป็นอย่างดีจากที่มีการณรงค์ฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าให้แก่สัตว์ในพื้นที่ทุกปี ทำให้มีความครอบคลุมวัคซีนสูง สามารถป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าในพื้นที่ชายแดนได้

จุดอ่อนของการดำเนินงาน พบว่า มีการเคลื่อนย้ายสัตว์เลี้ยงบริเวณชายแดนตลอดเวลา และสัตว์เหล่านั้นไม่ได้รับการฉีดวัคซีน ทำให้มีโอกาสแพร่ระบาดของโรคพิษสุนัขบ้าได้ง่าย โดยเฉพาะในชุมชนต่างชาติที่เข้ามาอาศัยอยู่ชั่วคราวในพื้นที่ นอกจากนั้นบริเวณชายแดนไทย-เมียนมาร์ ยังคงพบผู้ป่วยตายในคนต่างชาติอยู่ทุกปี จากรายงานการสอบสวนโรคจะเห็นได้ว่า ในประเทศเมียนมาร์เป็นแหล่งรังโรคที่สำคัญ หากเกิดการระบาดในฝั่งประเทศเมียนมาร์ ก็มีโอกาที่จะระบาดข้ามฝั่งมาประเทศไทยได้ โดยเฉพาะหมู่บ้านที่อยู่ติดแนวชายแดน การไปมาหาสู่กันของผู้คนที่อยู่ในบริเวณนั้น การเคลื่อนย้ายสัตว์โดยเฉพาะสุนัขและแมวที่ประชาชนอาจจะนำมาเลี้ยง โดยไม่รู้ว่สัตว์เหล่านั้นอาจจะติดเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า

โอกาสในการพัฒนา พบว่า การดำเนินงานเฝ้าระวังโรคพิษสุนัขบ้าได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหารในระดับนโยบาย เช่นโครงการเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษบริเวณชายแดน โดยให้มีการออกเทศบัญญัติหรือข้อบังคับเพื่อควบคุมการเลี้ยงหรือปล่อยสัตว์ ตามพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535⁽⁵⁾ กำหนดให้เป็นพื้นที่ปลอดโรคพิษสุนัขบ้า และโครงการป้องกันควบคุมโรคติดต่อบริเวณชายแดน ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกระทรวงการต่างประเทศ ในการจัดซื้อวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าสนับสนุน ทั้งฝั่งประเทศไทยและเมียนมาร์

อุปสรรคการดำเนินงาน พบว่า ในปี พ.ศ. 2558 จังหวัดตากพบปัญหาที่สำคัญคือการไม่มีการดำเนินการฉีดวัคซีนแก่สุนัขและแมว ตามพันธะสัญญาของแผนยุทธศาสตร์หลักคือ การกำจัดโรคพิษสุนัขบ้าให้หมดไปภายในปี พ.ศ. 2563 ต้องสะดุดลงในส่วนของการฉีดวัคซีนป้องกันโรคในสัตว์ ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกแห่งในจังหวัดที่เคยให้การสนับสนุนทุกปี แต่ในปีนั้นไม่สามารถดำเนินการได้ และในขณะเดียวกันเจ้าของสัตว์เลี้ยงส่วนใหญ่ก็ไม่นำสัตว์เลี้ยงของตนไปฉีดวัคซีนป้องกันโรคเอง ยังคงรอวัคซีนฟรีจากภาครัฐอยู่เช่นเคย แนวทางการแก้ไข ต้องประชาสัมพันธ์ให้เจ้าของสัตว์ตระหนักถึงความรับผิดชอบของตนเองในการนำสัตว์เลี้ยงไปฉีดวัคซีนป้องกันโรค แม้ว่าจะไม่มีการฟรีในภาครัฐ สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องศึกษาระเบียบการจัดหาวัคซีนที่สามารถดำเนินการให้ถูกต้องตามระเบียบต่อไป

วิจารณ์และสรุป

พื้นที่ชายแดนของจังหวัดตาก มีความเสี่ยงต่อการแพร่ระบาดของโรคพิษสุนัขบ้า เนื่องจากมีการเคลื่อนย้ายของคนและสัตว์ และการเข้ามาอยู่อาศัยของคนต่างชาติและสัตว์เลี้ยงบริเวณชายแดน ประกอบกับผลการฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าในสัตว์เลี้ยงในหลายตำบลในบริเวณชายแดน ไม่ครอบคลุมตามเป้าหมายที่กำหนด เหตุผลข้อหนึ่งเป็นเพราะการตั้งงบประมาณในการจัดซื้อวัคซีนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละแห่งไม่สอดคล้องกับจำนวนประชากรสัตว์ แม้ว่าจังหวัดตากมีความสำเร็จในการลดอัตราการตายด้วยโรคพิษสุนัขบ้าในคนไทยได้ แต่ก็ยังพบผู้เสียชีวิตเป็นคนต่างชาติ ซึ่งติดเชื้อมาจากฝั่งประเทศเมียนมาร์ แสดงให้เห็นว่าพื้นที่บริเวณชายแดนยังมีความเสี่ยงอยู่ จากผลการประเมินการสร้างพื้นที่ปลอดโรคพิษสุนัขบ้าพบว่า ทุกตำบลในพื้นที่บริเวณชายแดนไม่มีผู้เสียชีวิตด้วยโรคพิษสุนัขบ้าต่อเนื่องกันมากกว่า 2 ปี การตรวจหาเชื้อในสัตว์จากการสุ่มตรวจหวัชจากสัตว์ก็ไม่พบเชื้อมากกว่า 2 ปี ติดต่อกัน ซึ่งเป็นผลมาจากการฉีดวัคซีนป้องกันโรค

พิษสุนัขบ้าในสัตว์ที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกแห่ง ทำให้โรคไม่ระบาดในฝั่งประเทศไทย ผลงานภาพรวมในปี พ.ศ. 2557 ครอบคลุมร้อยละ 69.6 ซึ่งยังต่ำกว่าเกณฑ์ของพื้นที่ปลอดโรคพิษสุนัขบ้าที่ร้อยละ 80.0 ดังนั้นการคาดหวังที่จะสร้างพื้นที่ปลอดโรคพิษสุนัขบ้า⁽⁴⁾ หรือ rabies free area ทุกตำบลควรเร่งรัดการฉีดวัคซีนให้แก่สัตว์เลี้ยง และการกำจัดสุนัขจรจัดไปพร้อมกัน หลายประเทศในเอเชียใช้มาตรการนี้และก็ประสบความสำเร็จมาแล้ว ได้แก่ ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ ไต้หวัน ฮองกง สิงคโปร์⁽⁶⁾ แม้แต่ประเทศมาเลเซียที่อยู่ติดไทย⁽⁷⁾ ซึ่งปลอดโรคพิษสุนัขบ้ามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2497⁽⁸⁾ ดังนั้นบริเวณชายแดนติดประเทศเมียนมาร์ อาจจะต้องเพิ่มความเข้มข้นการฉีดวัคซีนให้ได้มากกว่าเกณฑ์ที่กำหนดเพื่อให้พื้นที่บริเวณชายแดนเป็นแนวกันโรคพิษสุนัขบ้าหรือ rabies buffer zone

ในปี พ.ศ. 2558 การจัดซื้อวัคซีนของทุกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่สามารถดำเนินการได้เนื่องจากได้รับการหักทวงจากสำนักงานตรวจเงินแผ่นดิน ทำให้การณรงค์ฉีดวัคซีนในสัตว์เลี้ยงขาดความต่อเนื่อง ซึ่งอาจส่งผลให้โรคพิษสุนัขบ้ากลับมาระบาดได้อีก รวมถึงอาจไม่บรรลุเป้าหมายการสร้างพื้นที่ปลอดโรคพิษสุนัขบ้าภายในปี พ.ศ. 2563 แนวทางแก้ไขปัญหาคือการณรงค์ปรับเปลี่ยนทัศนคติเจ้าของสัตว์ให้มีความรักสัตว์และรับผิดชอบต่อสังคม โดยนำสัตว์เลี้ยงของตนเองไปฉีดวัคซีน โดยรับผิดชอบค่าใช้จ่ายเอง อีกทั้งการณรงค์ไม่นำสุนัขไปปล่อยในพื้นที่สาธารณะ หรือไม่ส่งเสริมนำอาหารไปเลี้ยงแก่สุนัขจรจัด ซึ่งจะช่วยให้ประชากรสุนัขจรจัดในที่สาธารณะเป็นปัญหาในการควบคุมโรคพิษสุนัขบ้า

ข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้ได้ข้อสรุป 4 ประเด็นที่สำคัญ และข้อเสนอแนะที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ดังนี้

1. การส่งเสริมความร่วมมือของเครือข่าย จะช่วยให้การเฝ้าระวังโรคพิษสุนัขบ้าบริเวณชายแดนประสบความสำเร็จตามเป้าหมายได้เร็วขึ้น จากผลการ

ศึกษานี้พบว่า เทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบลทุกแห่งให้ความร่วมมือในการจัดการกับปัญหาโรคพิษสุนัขบ้าเป็นอย่างดี โดยให้การสนับสนุนแผนงานและงบประมาณในการจัดซื้อวัคซีนฉีดป้องกันโรคให้แก่สัตว์เลี้ยง เป็นโอกาสดีที่ควรส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง สิ่งที่ผู้ประเมินอยากเสนอแนะเพิ่มเติมสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นคือการจัดการกับปัญหาสุนัขจรจัดที่อาจจะเป็นแหล่งรังโรค โดยการออกเทศบัญญัติ หรือข้อบังคับตามพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535⁽⁵⁾ เพื่อควบคุมการเลี้ยงหรือปล่อยสัตว์ในที่สาธารณะต่อไป

2. ความครอบคลุมการฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าในสัตว์ ทุกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรดำเนินการให้ได้ตามเป้าหมายโครงการมากกว่าร้อยละ 80.0 ซึ่งเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในกลุ่มประชากรสัตว์หรือสร้าง herd immunity มีความสำคัญมากกว่าการให้ภูมิคุ้มกันแก่สัตว์เลี้ยงที่มีเจ้าของเพียงไม่กี่ตัว ถึงแม้เจ้าของจะให้ฉีดทุกปี แต่ก็ไม่สามารถป้องกันโรคในชุมชนได้⁽⁹⁾

3. เร่งรัดการประเมินผ่านเกณฑ์พื้นที่ปลอดโรคพิษสุนัขบ้า โดยหน่วยงานในระดับจังหวัดควรหามาตรการกระตุ้น เช่น จัดประกวดตำบลต้นแบบพื้นที่ปลอดโรคพิษสุนัขบ้า โดยเน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือจัดประกาศให้พื้นที่สาธารณะ และแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดเป็นพื้นที่ปลอดจากโรคพิษสุนัขบ้า

4. บริเวณชายแดนเป็นจุดเสี่ยงของการเกิดโรคพิษสุนัขบ้า ดังนั้นนอกเหนือจากการฉีดวัคซีนในสัตว์เลี้ยงบริเวณพื้นที่ buffer zone แล้ว ควรดำเนินการรณรงค์ประชาสัมพันธ์ให้คนที่ถูกสุนัขกัด ต้องรีบไปฉีดวัคซีนป้องกันโรคในคนด้วย โดยจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ทั้งภาษาไทยและภาษาท้องถิ่น เพราะผู้เสียชีวิตด้วยโรคพิษสุนัขบ้าเกือบร้อยละ 100 ไม่ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันหลังสัมผัสโรค อาจเนื่องมาจากการขาดความตระหนักหรือปัญหาการเข้าถึงบริการทางสาธารณสุขในพื้นที่ห่างไกล

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดตาก ที่ได้รวบรวมข้อมูลรายงานการสำรวจและขึ้นทะเบียนสัตว์เลี้ยง ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่กองสาธารณสุขของเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบลทุกแห่งที่สนับสนุนและรายงานการฉีดวัคซีนให้สัตว์เลี้ยงในชุมชน ตลอดจนการมีส่วนร่วมประเมินการสร้างพื้นที่ปลอดโรคพิษสุนัขบ้าและเจ้าหน้าที่ศูนย์วิจัยและพัฒนาการสัตวแพทย์ภาคเหนือตอนล่าง อำเภอลำปาง จังหวัดพิษณุโลก ที่ขึ้นสูตรโรคพิษสุนัขบ้า ขอขอบคุณศูนย์ความร่วมมือไทย-สหรัฐด้านสาธารณสุขในการสนับสนุนงบประมาณ ท้ายสุดขอขอบคุณนายสัตวแพทย์ประวิทย์ ชุมเกษียร, ดร.สัตวแพทย์หญิงเสาวพักตร์ อินจ้อย และคุณพรรณราย สมิตสุวรรณ สำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะและเป็นกำลังใจในการดำเนินงาน

เอกสารอ้างอิง

1. สำนักระบาดวิทยา. Disease surveillance (report 506) [อินเทอร์เน็ต]. [สืบค้นเมื่อ 10 ส.ค. 2558]. แหล่งข้อมูล: <http://203.157.15.110/boe/home.php>
2. กรมปศุสัตว์. ระบบสารสนเทศเพื่อการเฝ้าระวังโรคพิษสุนัขบ้า [อินเทอร์เน็ต]. [สืบค้นเมื่อ 10 ส.ค. 2558]. แหล่งข้อมูล: <http://www.thairabies.net/trn/InformationDetail.aspx?ID=54>
3. สำนักโรคติดต่อทั่วไป. ระบบรายงานผู้สัมผัสโรคพิษสุนัขบ้า [อินเทอร์เน็ต]. [สืบค้นเมื่อ 10 ส.ค. 2558]. แหล่งข้อมูล: <http://r36.ddc.moph.go.th/r36/home>
4. กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข, กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. หลักเกณฑ์การสร้างพื้นที่ปลอดโรคพิษสุนัขบ้า. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด; 2552.
5. ศูนย์บริหารกฎหมายสาธารณสุข กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. คู่มือพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด; 2557.
6. Tenzin. Ward MP. Review of rabies epidemiology and control in South, South East and East Asia: past, present and prospects for elimination. Zoonoses Public Health 2012;59:451–67.
7. Wells CW. The control of rabies in Malaya through compulsory mass vaccination of dogs. Bull World Health Organ 1954;10:731–42.
8. Shahirudin S. Rabies in animals in Malaysia. In: Dodet B, Meslin FX, editors. Rabies control in Asia: Proceedings of the fourth international symposium, 5–9 March, 2001, Hanoi, Vietnam. Paris: John Libbey Eurotext; 2001: p. 223–7.
9. M. J. Day, U. Karkare, R. D. Schultz, R. Squires, H. Tsujimoto. Recommendations on vaccination for Asian small animal practitioners: a report of the WSAVA vaccination. Journal of Small Animal Practice 2015;56:77–95.